

Εικονογραφία Αγίου Δημητρίου Χύτρων

του Χριστόδουλου Α. Χατζηχριστοδούλου

Μεταξύ των συνώνυμων αγίων Δημητρίων¹ ξεχωριστή θέση κατέχει ο ιεράρχης των αρχαίων Χύτρων (σημ. Κυθρέας), τοπικός άγιος της Κύπρου († μετά το 915), ο οποίος εορτάζει στις 6 Νοεμβρίου² και παριστάνεται ως επίσκοπος σε τοιχογραφίες και φορητές εικόνες βυζαντινών και μεταβυζαντινών ναών της Κύπρου³. Σε ορισμένες απεικονίσεις του φέρει την ονομασία της επισκοπής του, η οποία αναφέρεται ως *Κυθρέα*. Ως εκ τούτου δημιουργείται πρόβλημα αν πρέπει πάντα να ταυτίζεται με τον επίσκοπο Χύτρων' λ.χ. όπου απεικονίζεται με τον Μακεδόσιο, πιθανώς να έχουμε τον ομώνυμο επίσκοπο Ταμασού, του οποίου σώζονται δυο εικόνες του 18^{ου} αιώνα, καθώς και ερειπωμένος ναός στο χωριό Πέρα της επαρχίας Λευκωσίας⁴. Σε όλους σχεδόν τους υφιστάμενους ναούς της Κύπρου, που φέρουν σήμερα το όνομα Άγιος Δημητριανός, τιμάται ο επίσκοπος Χύτρων⁵.

Εικ. 1. Κακοπετριά, ναός αγίου Νικολάου της Στέγης, τοιχογραφία 11ου αι.

Η παλαιότερη σωζόμενη απεικόνιση του αγίου Δημητρίου επισκόπου Χύτρων είναι σε τοιχογραφία του 11^{ου} αιώνα⁶. Η απεικόνιση στην τοιχογραφία μι-

1. Ευστρατιάδης, *Αγιολόγιον*, 109. Ο συγγραφέας δεν αναφέρει καθόλου τον άγιο Δημητριανό, επίσκοπο Ταμασού, ούτε και τον μάρτυρα Δημητριανό Ανδριδιώτη, ο οποίος τιμάται στο Δάλι και απεικονίζεται ως στρατιώτης (βλ. Παπαγεωργίου, «Δημητριανού Αγίου εκκλησία», 156): Μακάριος, *Κύπρος Αγία Νήσος*, 22, αρ. 64, Παυλίδης, «Δημητριανός ή Δομτιανός μάρτυρας», 154.

2. Για τον βίο και τη δράση του αγίου Δημητρίου ενδεικτικά βλ. *Κύπρια Μηναία*, Νοέμβριος, 67-68, Μακάριος, *Κύπρος ή Αγία Νήσος*, 22, αρ. 63, Φούλιας, *Αρχιτεκτονική*, 21, 306. Για παραδόσεις και έθιμα που συνδέονται με τον άγιο βλ. Πετάσης, *Άγιος Δημητριανός*, 28-29.

3. Falkenhausen, "Bishops and Monks", 21-33, ιδίως 32.

4. Mouriki, "Cypriots Saints", 237, Περγίκης, «Άγιος Δημητριανός», 120-121. Η εικόνα από τον ερειπωμένο ναό του Αγίου Δημητρίου στο χωριό Πέρα χρονολογείται, σύμφωνα με τον Περγίκη, στα 17|6|6. Πρβλ. Παυλίδης, «Δημητριανός ή Δομτιανός μάρτυρας», 154.

5. Τοικνόπουλος, *Εκκλησία Πάφου*, 204. Stylianos & Stylianos, *Painted Churches*, 425. Παπαγεωργίου, «Δημητριανού Αγίου εκκλησία», 156. Στο Δάλι η τιμή του επισκόπου Χύτρων επισκίασε εκείνη του αγίου Δημητρίου Ανδριδιώτη, στον οποίο αφιερώθηκε το βυζαντινό εξωκκλήσι. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ζωγραφιστεί κατά τον 20ό αιώνα φορητή εικόνα του αγίου Δημητρίου Χύτρων και να τοποθετηθεί στο εικονοστάσι και το παρεκκλήσι να εορτάζει στις 6 Νοεμβρίου αντί στις 16 Αυγούστου.

6. Mouriki, "Cypriots Saints", 237-277, ιδίως 276, εικ. 1.

μείται φορητή εικόνα ανηρτημένη στον τοίχο και βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του νοτιοανατολικού πεσού του ιερού Βήματος του ναού του αγίου Νικολάου της Στέγης (εικ. 1). Ο άγιος παριστάνεται σε προχωρημένη ηλικία με κοντά μαλλιά και γένια.

Στο καθολικό της μονής του Χριστού Αντιφωνητή στην Καλογραία απεικονίζεται ο άγιος Δημητριανός όρδιος και μετωπικός σε τοιχογραφία του τέλους του 12^{ου} αι. (εικ. 3). Έχει λευκά σγουρά μαλλιά και κοντά στρογγυλά γένια και φορεί αρχιερατικά άμφια. Με το δεξιό χέρι ευλογεί και στο αριστερό κρατά κλειστό ευαγγέλιο⁷.

Στο ναό του αγίου Νικολάου της Στέγης ο άγιος Δημητριανός, με τα καθιερωμένα προαναφερθέντα εικονογραφικά χαρακτηριστικά, παριστάνεται ξανά τον 14^ο αιώνα (εικ. 2), δηλώνοντας έτσι τη συνεχιζόμενη απόδοση τιμής στον επίσκοπο Χύτρων⁸.

Σε τμήμα επιστυλίου εικονοστασίου του τέλους του 15^{ου} αιώνα στον ναό του Τιμίου Σταυρού στην Κυπερούντα εικονίζεται ο άγιος Δημητριανός σε προτομή⁹ με κοντά λευκά μαλλιά και γένια. Φορεί φελόνιο και ωμοφόριο και κρατά μπροστά στο στήθος κλειστό κώδικα ευαγγελίου.

Στις αρχές του 16^{ου} χρονολογείται τοιχογραφία με τον άγιο Δημητριανό όρδιο στο ναό της Παναγίας στη Χούλου της επαρχίας Πάφου¹⁰ (εικ. 4). Στο εξωκλήσι της Παναγίας Καρδιοβαστάζουσας στα Καμινάρια ο Δημητριανός περιλαμ-

Εικ. 2. Κακοπετριά, ναός αγίου Νικολάου της Στέγης, τοιχογραφία 14ου αι.

Εικ. 3. Καλογραία, ναός Χριστού Αντιφωνητή, τοιχογραφία τέλους 12ου αι. (λεπ.).

7. Stylianou & Stylianou, *Painted Churches*, 476, εικ. 286.

8. Παπαγεωργίου, «Δημητριανός Χύτρων», 154.

9. Στα άλλα τμήματα απεικονίζονται οι άγιοι Νήφων, Μακεδόνιος (προφανώς ο επίσκοπος Ταμασού) και Γρηγόριος της Μεγάλης Αρμενίας.

10. Παπαγεωργίου, «Παναγία Χούλου», 382, Ηλιάδης, *Κυπροαναγεννησιακή ζωγραφική*, τόμ. 1, 212.

Εικ. 4. Χούλου, ναός Παναγίας, τοιχογραφία αρχών 16ου αιώνα.

Εικ. 5. Φλάσου, ναός αγίου Δημητρίου, αμφίγραπτη εικόνα, πίσω όψη, 17ος αι.

βάνεται ανάμεσα σε Κύπριους και άλλους ιεράρχες ως εξής: Δημητριανός, Σπυρίδων, Γρηγόριος Θεολόγος, Νικόλαος, Αθανάσιος και Επιφάνιος (περ. 1523)¹¹. Ως προς τα εικονογραφικά χαρακτηριστικά, οι παραστάσεις του αγίου στη Χούλου και στα Καμινάρια είναι πιο κοντά στο πρότυπο από τον Αντιφωνητή.

Στον 17^ο αιώνα χρονολογείται η οπίσθια, σήμερα, όψη αμφιπρόσωπης (αδημοσίευτης) εικόνας του αγίου Δημητρίου, από τον ομώνυμο ναό στη Φλάσου. Τα εικονογραφικά χαρακτηριστικά του αγίου ομοιάζουν με εκείνα του αγίου Νικολάου (εικ. 5). Πιθανώς ο ζωγράφος θέλει να προσδώσει και στον Δημητριανό το ήθος του Νικολάου, δηλ. ότι είναι *κανών πίστεως και εικών πραότητος, εγκρατείας διδάσκαλος*.

Στον ναό της Παναγίας Χαρδακιώτισσας της Κυθρέας φυλασσόταν, μέχρι την τουρκική εισβολή του 1974, προσκυνηματική εικόνα του αγίου Δημητρίου, χρονολογημένη στα 1815, τεχνοτροπίας της σχολής Ιωάννου Κορνάρου του Κρητός (εικ. 7). Στην εικόνα αυτή ο γηραιός άγιος επίσκοπος έχει μακριά μαλλιά και γένια. Η συγκεκριμένη εικονογραφία του Δημητρίου θυμίζει απεικόνιση του αγίου Επιφανίου Κύπρου. Φορεί αρχιερατικά άμφια σύγχρονα της εποχής του ζωγράφου, φέρει επισκοπική ράβδο, ευλογεί με το δεξιό χέρι και κρατά στο αριστερό ανοικτό ευαγγέλιο με πυκνογραμμένες σελίδες. Συνοδευτική επιγραφή τον αναφέρει ως «Ο ΑΓΙΟΣ – ΔΗΜΗΤΡΙΑΝΟΣ / ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ - ΚΥΘΡΑΙΑΣ»¹².

11. Stylianou & Stylianou, *Painted Churches*, 348, Sophocleous, *Icones de Chypre*, 101a.

12. Πετάσης, *Άγιος Δημητριανός*, 4, 40.

Εικ. 6. Φλάσου, ναός αγίου Δημητριανού, αμφίγραπτη εικόνα, εμπρός όψη, 1865.

Εικ. 7. Κυθρέα, ναός Παναγίας Χαρδακιώτισσας, εικόνα του 1805

Στον 19^ο αιώνα χρονολογείται η εμπρόσθια όψη (εικ. 6) της αμφίγραπτης προσκυνηματικής εικόνας του αγίου Δημητριανού από τη Φλάσου¹³, που μνημονεύσαμε παραπάνω. Ο άγιος παριστάνεται μετωπικός με πλήρη αρχιερατική αμφίεση συμπεριλαμβανομένης και μίτρας, στοιχείο νεωτερικό από εικονογραφικής πλευράς, που δεν απαντάται στις παλαιότερες απεικονίσεις του. Η εικόνα είναι καλυμμένη με αργυρή μεταγενέστερη επένδυση, από την οποία μένει ακάλυπτο το πρόσωπο του αγίου.

Σε βημόθυρο του 19^{ου} αιώνα από τον ναό της αγίας Παρασκευής στην Κάτω Λακατάμια απεικονίζονται άγιοι που έχουν ναούς στη Λακατάμια, όπως ο γηραιός άγιος Δημητριανός¹⁴ (εικ. 8). Ακολουθεί τη συνήθη εικονογραφία αγίου ιεράρχη με άμφια, ο οποίος ευλογεί και κρατά με καλυμμένο το χέρι κλειστό ευαγγέλιο. Δεν γνωρίζουμε όμως σε ποιο άγιο Δημητριανό ήταν αφιερωμένος ο ναός, αφού καταστράφηκε προ πολλού. Στο ίδιο βημόθυρο εικονίζεται στα δεξιά του ο μοναχός άγιος Μακεδόνιος, προφανώς ο επίσκοπος Ταμασού¹⁵. Πλησίον του ενοριακού ναού της αγίας Παρασκευής Κάτω Λακατάμιας κτίστηκε το 1966 παρεκκλήσι αφιερωμένο στον επίσκοπο Χύτρων¹⁶.

13. Αδημοσίευτη.

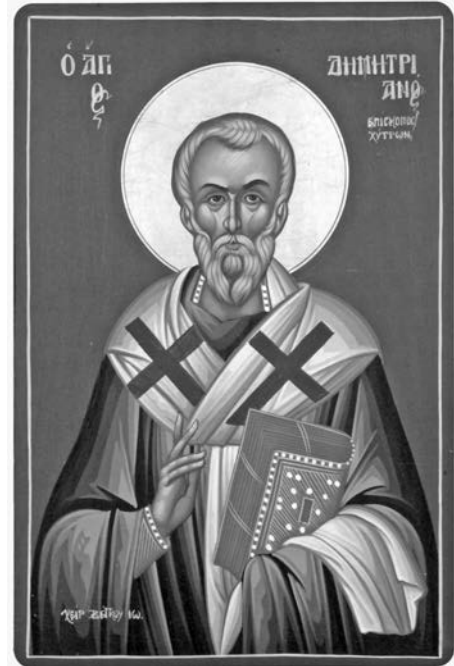
14. Περικλέους, *Λακατάμια*, 170, 178-179.

15. Μακάριος, *Κύπρος η αγία Νήσος*, 38, αρ. 161. Περικλέους, *Λακατάμια*, 178.

16. Περικλέους, *Λακατάμια*, 178.

Εικ. 8. Κάτω Λακατάμια, ναός αγίας Παρασκευής, βημόθυρο 19ου αι. (λεπτ.).

Εικ. 9. Μονή Παναγίας Κύκκου, εικόνα 20ού αι.

Σύγχρονη εικόνα του αγίου Δημητριανού, έργο του ζωγράφου Ιωάννη Βέγγου, η οποία προτάσσεται ακολουθίας του αγίου, τον εικονίζει με την αρχιερατική αμφίεσή του (εικ. 9). Ο άγιος έχει κοντό οξύληκτο γένι, που τον κάνει να διαφέρει από την καθιερωμένη εικονογραφία του¹⁷.

Συνομογραφίες-Βιβλιογραφία

Ευστρατιάδης, *Αγιολόγιον*: Σ. Ευστρατιάδης, *τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Αθήνα: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ²1995 [α' έκδοση: 1961], σ. 109.

Ηλιάδης, *Κυπροαναγεννησιακή ζωγραφική*: Ι. Α. Ηλιάδης, *Ἡ κυπροαναγεννησιακή ζωγραφική: Το Λατινικό Παρεκκλήσιο τῆς Μονῆς τοῦ αγίου Ἰωάννου τοῦ Λαμπαδιστοῦ στον Καλοπαναγιώτη και τα παρεμφερῆ μνημεῖα*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, τόμοι 2 (Πανεπιστήμιο Κύπρου 2008): τόμ. 1, σ. 212.

Κύπρια Μηναιά, Νοέμβριος: Θ. Ε. Σχίζας (έπιμ.), *Κύπρια Μηναιά, ἤτοι Ἀκολουθία ψαλλόμενα ἐν Κύπρῳ*, τόμος Γ': *Μὴν Νοέμβριος*, Λευκωσία 1996, σσ. 54-68.

17. Μπούσιας, *Ασματολόγιον*, 114.

- Μακάριος, *Κύπρος ή άγία Νήσος*: Μακάριος Γ΄, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, *Κύπρος ή άγία Νήσος*, Λευκωσία ²1997 [α΄ έκδοση: Αθήναι 1968], σ. 22.
- Μπούσις, *Ασματολόγιον*: Χ. Μπούσις, *Μηναίον Ασματολόγιον Ιεράς Μονής Κύκκου*. Νοέμβριος, Αθήναι 2008, σ. 114.
- Παπαγεωργίου, «Δημητριανός Χύτρων»: Α. Παπαγεωργίου, λήμμα «Δημητριανός άγιος, επίσκοπος Χύτρων», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 5 (²2011), 154.
- Παπαγεωργίου, «Δημητριανού άγιου εκκλησία»: Α. Παπαγεωργίου, λήμμα «Δημητριανού άγιου εκκλησία, Δάλυ», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 5 (²2011), 156.
- Παπαγεωργίου, «Παναγία Χούλου»: Α. Παπαγεωργίου, λήμμα «Παναγίας Παντάνασσας εκκλησία, Χούλου», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 14 (²2011), 382.
- Παυλίδης, «Δημητριανός ή Δομιτιανός μάρτυρας»: Α. Παυλίδης, λήμμα «Δημητριανός ή Δομιτιανός μάρτυρας», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 5 (²2011), 154.
- Περδίκης, «Άγιος Δημητριανός»: Στ. Περδίκης, λήμμα «Άγιος Δημητριανός», Σ. Σοφοκλέους (επιμ.), *Cyprus the Holy Island, Icons through the Centuries, 10th – 20th Century / Κύπρος η άγία νήσος, Εικόνες διά μέσου των αιώνων, 10ος – 20ος αιώνας* (London, Hellenic Centre, 31 Oct. – 17 Dec. 2000), Λευκωσία 2000, 120-121.
- Περικλέους, *Λακατάμια*: Χρ. Περικλέους, *Λακατάμια μια πράσινη πόλη / Lakatamia a town in the green*, Λευκωσία 2011, σσ. 170, 178-179.
- Πετάσης, *Άγιος Δημητριανός*: Στ. Γ. Πετάσης, *Ο άγιος Δημητριανός επίσκοπος Κυθρέας. Βιογραφία με αφήγηση*, Λευκωσία 1981.
- Τοικνόπουλος, *Εκκλησία Πάφου*: Ι. Τοικνόπουλος, *Ιστορία της Εκκλησίας της Πάφου*, Λευκωσία 1971.
- Φούλιας, *Αρχιτεκτονική*: Α. Φούλιας, *Αρχιτεκτονική και μνημειακή ζωγραφική στην Κύπρο κατά την περίοδο των αραβικών επιδρομών (649-965)*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή (Πανεπιστήμιο Αθηνών 2011), σσ. 21, 306.
- Falkenhausen, “Bishops and Monks”: V. von Falkenhausen, “Bishops and Monks in the Hagiography of Byzantine Cyprus”, N. Patterson-Ševčenko, Chr. Moss (εκδ.), *Medieval Cyprus. Studies in Art, Architecture and History in Memory of Doula Mouriki*, Princeton, N. J. 1999, σσ. 21-33.
- Mouriki, “Cypriots Saints”: D. Mouriki, “The cult of Cypriots Saints in Medieval Cyprus as attested by the church decorations and icon painting”, A. A. M. Bryer, G. S. Georgallides (εκδ.), *‘The Sweet Land of Cyprus’. Papers Given at the Twenty-Fifth Jubilee Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, March 1991*, Nicosia 1993, σσ. 237-277, ιδίως 276, εικ. 1.
- Sophocleous, *Icons de Chypre*: S. Sophocleous, *Diocèse de Limassol 12e-16e siècle*, Nicosie 2006, άρ. καταλ. 101a.
- Stylianou & Stylianou, *Painted Churches*: Α. Stylianou, J. A. Stylianou, *The Painted Churches of Cyprus. Treasures of Byzantine Art*, Nicosia ²⁽³⁾1997, σ. 476, εικ. 286.

